

AL DENTE - 2022 - LESBRIEF ORESTEIA

Toneelgroep Al Dente speelt

Oresteia

zeer vrij naar Aischylos

INHOUD

1. Toneelgroep Al Dente
2. Theater
3. De klassieke tragedie
 - 3.1. Kenmerken klassieke (Griekse) tragedie
 - 3.2. Dionysia
4. Aischylos leven en werk
5. Athene ten tijde van Aischylos
6. Inhoud van de *Oresteia*
 - 6.1. Achtergrond
 - 6.2. Deel Een - Agamemnoon
 - 6.3. Deel Twee - Dodenoffer
 - 6.4. Deel drie - Oordeel
7. Tekstfragment Deel een
8. Tekstfragment Deel twee
9. Tekstfragment Deel drie
 - *Oresteia*: verwerking (1) - vragen
 - *Oresteia*: verwerking (2) - recensie

Voorstellingen

Begraafplaats Groenesteeg
Leiden
aanvang 20.15 uur

Regie

Jos Nijhof

Met

Ernst Diek, *Koorleider*
Luke van Dongen, *Orestes*
Hannah Groos, *Klytaimnestra, Athene*
Jasper Groos, *Agamemnoon, Kilissa, Apollo*
Suzanne Koonen, *koor*
Iris de Loor, *Kassandra, Elektra*
Maaïke Roovers, *koor*
Bart Verschoor, *koor*
Lieuwe van der Weij, *Aigisthos, Pythia*

TOEGANG

€15 €12,50 (try-out)

RESERVEREN

www.aldente.nl

SEPTEMBER 2022

do 1 try-out - vr 2 première - za 3 - wo 7 - do 8
- vr 9 - za 10 - do 15 - vr 16 - za 17

Al Dente. Toneelgroep

1. TONEELGROEP AL DENTE

Toneelgroep Al Dente is in 1993 opgericht en heeft in het verleden een aantal toneelklassiekers gespeeld (*Hamlet, Alkestis, Faëton*) naast minder bekende teksten en eigen bewerkingen (*De zondagswandeling, Circus Mrozek, Villa des Roses*). Kenmerkend voor Al Dente is de directe, confronterende manier van acteren, waarbij de acteurs zich niet verstoppen achter hun personage, en waarbij het proces - theater maken - zichtbaar blijft in het product - de voorstelling. 'Probeer het niet te zijn, probeer het te spelen' is dan ook het motto van regisseur Jos Nijhof. Al Dente is de vaste bespeler van het kleine theater De Ware Liefde aan de Kagerstraat 1 te Leiden (Visser 't Hoofd Lyceum). Daarnaast speelde Al Dente in Leiden onder meer voorstellingen in De Waag, in Scheltema, in het voormalige Weeshuis, in de Hortus Botanicus en op de Begraafplaats Groenesteeg in Leiden.

2. THEATER

Waarschijnlijk hebben je wel eens een toneelvoorstelling bezocht. Omdat toneelspelen een bezigheid is van mensen die in levenden lijve voor je staan, stelt toneel niet alleen eisen aan de acteurs, maar ook aan de toeschouwers.

Ga maar na: voor een acteur op een filmdoek maakt het niet uit of jij in de zaal zit te lachen, zit stil te zijn of lawaai te maken. Hij hoort het niet wanneer je mobiel afgaat of wanneer je een zak chips zit leeg te eten. Maar voor een toneelacteur is dat natuurlijk heel anders.

- Hoe ervaart een toneelacteur de aanwezigheid van mensen in de zaal, denk je?
- Misschien spreek je wel uit ervaring! Heb je zelf weleens toneel gespeeld? Bijvoorbeeld in de musical van groep 8, bij een kinder- of jeugdtheaterclub, bij feestjes in de familie?
- Zo ja, wat herinner je je daarvan? Bijvoorbeeld van de voorbereidingen, van de zenuwen tijdens de voorstelling, van de reacties achteraf?
- Als een toneelspeler zegt: 'Ik ben de keizer van China', is hij dat dan ook echt? Natuurlijk niet! 'Toneelspelen is liegen' zegt men wel eens: kun je begrijpen wat daarmee bedoeld wordt?
- Heb je wel eens een toneelstuk gezien in bijvoorbeeld het dorpshuis, de Leidse Schouwburg of een ander theater(tje)? Bijvoorbeeld een kinder- of jeugdvoorstelling of een voorstelling waar familieleden of bekenden in meespeelden? Wat vond je van die ervaring?

OPDRACHT

Hieronder zie je het woord THEATER. Denk niet al te lang en al te diep na, maar noteer daar omheen eens allerlei woorden waaraan jij denkt bij horen of lezen van het begrip 'theater'. Overleg daarna met een klasgenoot over wat jullie hebben opgeschreven. Waar zitten de overeenkomsten? Waar de verschillen?

THEATER

3. DE KLASSIEKE TRAGEDIE

3.1. Kenmerken klassieke (Griekse) tragedie

De drie voornaamste Griekse tragediedichters of 'tragici' waren Aischylos (ca. 525-456 voor Christus), Sophokles (496-406) en Euripides (480-406). Alle drie haalden ze hun stof uit de Griekse mythologie en geschiedenis.

Het onderwerp van een klassieke tragedie is steeds de ondergang van een hooggeplaatst persoon omdat hij in zijn overmoed (Grieks: 'hybris') of door een vergissing of door pech de grenzen heeft overschreden van wat een mens geoorloofd is. Hiervoor wordt hij - schuldig of niet - gestraft door de goden. Zoals alle toneelstukken uit die tijd was de klassieke tragedie niet geschreven in **proza**-vorm, maar in **poëzie**-vorm.

De acteurs waren altijd mannen, eerst één, later twee en nog later drie in getal, die alle rollen speelden, óók de vrouwenrollen. Ze droegen kleurrijke

kostuums, maskers ► en toneellaaizen met hoge zolen, waardoor ze ook voor de ver weg zittende toeschouwers goed zichtbaar bleven. In sommige theaters, zoals

het Dionysostheater in Athene, konden namelijk wel 15.000 toeschouwers plaatsnemen. Het Dionysostheater is net als de meeste andere theaters uit de oudheid een **openluchttheater**. ► De rijen met zitplaatsen lopen in een halfronde vorm omhoog, met vooraan erezetels voor de hooggeplaatste personen.

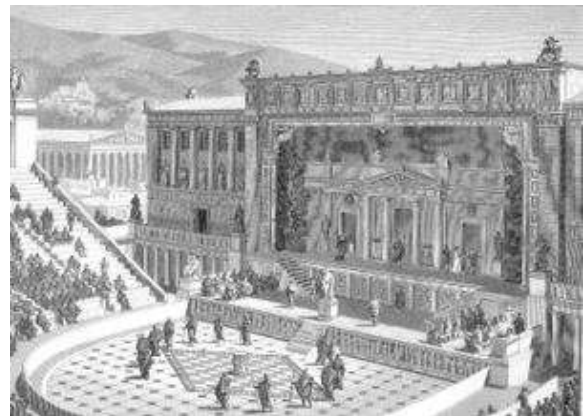
Naast de kleine groep acteurs is in elke Griekse tragedie een **koor** aanwezig, bijvoorbeeld samengesteld uit de burgers van een stad: het koor staat als het ware aan de zijlijn en vervult de rol van een soort ideale toeschouwer, de partij die reageert op de gebeurtenissen en soms de goden om bijstand bidt.

De Grieken vonden dat een tragedie, om geloofwaardig te zijn, binnen 24 uur, op één

plaats met één bepaalde handeling moest plaatsvinden (**eenheid van tijd, plaats en handeling**). Als gevolg van de eenheid van plaats ontstonden de **bodeverhalen**, waarin bijvoorbeeld een soldaat komt vertellen over de bloedige gebeurtenissen op het slagveld, zonder dat die gebeurtenissen zelf zichtbaar worden.

3.2. Dionysia

De klassieke Griekse tragedies kunnen niet los worden gezien van de zogenaamde Dionysia. Dat waren meerdaagse feestelijkheden ter ere van Dionysos, vooral bekend als god van de wijn(bouw). Ook fruitteelt, poëzie, theater en muziek worden tot zijn domein gerekend. De openingsplechtigheid van deze feesten werd gevormd door een **processie** waarin men een houten beeld van de god meedorste. Verder zag men in de optocht bont uitgedoste mannen die **fallussymbolen** droegen, objecten in de vorm van een stevige penis, waarmee mannelijkheid en vruchtbaarheid werden uitgedrukt. Ook liepen in de stoet muzikanten mee, offerdieren en mensen met offergaven zoals wijn en brood. Het was een groots spektakel waarvoor iedere burger de deur uitging. Vanaf ca. 500 v.Chr. werd aan de processie een wedstrijd toegevoegd: ieder jaar schreef de overheid van Athene een toneel**competitie** uit. De deelnemers daaraan moesten vooraf een **tetralogie** indienen: een **trilogie** met drie ernstige stukken, aangevuld met één extra stuk, een zogenaamd **satyrspel**: een komische voorstelling over de gebeurtenissen die voorkwamen in de tragedies.

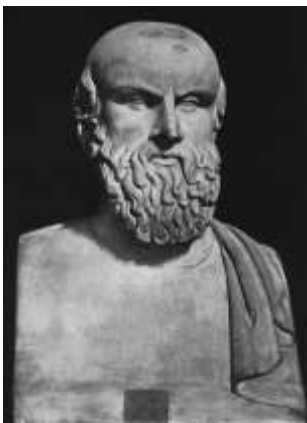
Uit alle inzendingen selecteerde een jury drie finalisten. Elke dag werd een serie stukken van een andere schrijver opgevoerd. Aan het eind van de Dionysia kozen de toeschouwers de schrijver die naar hun smaak de beste trilogie had geschreven.

De schrijver regisseerde zelf zijn stukken, waarvoor hij gewoonlijk ook de muziek en de **choreografie** had ontworpen. Vaak speelde hij zelf ook mee. Alle bewaarde tragedies werden voor het eerst in het Dionysostheater te Athene opgevoerd, waar je het aan de voet van de Akropolis nog altijd kunt zien. Pas in latere tijden werden de tragedies ook in andere steden gespeeld.

De Dionysia waren voor de Grieken ongeveer wat voor ons het wereldkampioenschap voetbal is. Een meerdaags festijn waardoor het hele openbare leven stil kwam te liggen en jong en oud de straat opging en naar de theaters trok.

4. AISCHYLOS: LEVEN EN WERK

Aischylos (ca. 525-456) ▼ was de oudste van de drie belangrijkste Griekse tragediedichters: Sophokles was één generatie jonger, Euripides twee. Hij kwam uit een voorname familie en streed al op jonge leeftijd mee in de oorlog tegen de Perzen tijdens de beroemde Slag bij Marathon, waar een broer van hem sneuvelde.

Tien jaar later nam hij deel aan de Slag bij Salamis, eveneens tegen de Perzen. Over die strijd schreef hij later *Perzen*, het oudste van zijn bewaard gebleven stukken, dat in 472 in première ging.

Aischylos schreef tussen de zeventig en de negentig stukken. Dertien maal werd werk van hem geselecteerd voor de Dionysia in Athene en dertien maal won hij de eerste prijs. Over de dood van Aischylos op het eiland Sicilië, waar hij op latere leeftijd woonde,

bestaat een wonderlijk verhaal, verteld door een Latijnse schrijver uit het begin van de eerste eeuw na Christus:

"Op een dag wandelde Aischylos op Sicilië buiten de stad waar hij woonde en zat neer op een zonnige plek. De glans van zijn hoofd (hij was kaal) misleidde een arend die boven hem vloog met een schildpad in zijn klauwen. De vogel dacht dat het hoofd een rots was en liet de schildpad erop vallen om zo het schild te breken zodat hij het vlees zou kunnen eten. De creator en meester van de edele tragedie werd door de impact gedood."

Van Aischylos' stukken zijn er slechts zeven bewaard gebleven. Centraal in die stukken staat vaak de mens die de goddelijke wetten overtreedt en daarmee op zichzelf en zijn nakomelingen schuld laadt. Vooral in de trilogie *Oresteia* werkte hij dat thema uit.

5. ATHENE TEN TIJDE VAN AISCHYLOS

In de tijd van Aischylos was Athene een stad zo groot als twee keer Leiden. Vele andere steden, waaronder Marathon, vielen onder het Atheense gezag. Nadat het machtige Perzische rijk was verslagen (Perzische Oorlogen, 499-479) raakte Athene tot grote economische en culturele bloei: het werd een centrum van wetenschap en cultuur, en ook op politiek gebied vonden allerlei positieve ontwikkelingen plaats.

Uiteindelijk kreeg Athene een directe democratie: iedere (mannelijke!) burger kon aan de politiek deelnemen en zat als het ware in de Tweede Kamer. Ten opzichte van andere steden, zoals Sparta op de Peloponnesos, het zuidelijke deel van Griekenland, was Athene daarmee zeer vooruitstrevend. Sparta was conservatief en kende geen democratie, maar werd geregeerd door een machtige adel. Uiteindelijk leidden de tegenstellingen tussen Athene en Sparta tot een oorlog (Peloponnesische Oorlog, 431-404) waaruit Athene uiteindelijk als verliezer tevoorschijn kwam. De strijd tussen Athene en Sparta betekende de fatale verzwakking van het eens zo machtige Griekse imperium.

6. INHOUD VAN DE ORESTEIA

6.1. Achtergrond

De Oresteia begint middenin een lange en ingewikkelde familietragedie. De belangrijkste lijnen lopen via Agamemnoon, koning van Argos en aanvoerder van het Griekse leger tegen Troje. Hieronder volgen de achtergrond en de inhoud van de *Oresteia* zoals die in de bewerking van Al Dente naar voren komen.

Agamemnoon staat zijn broer Menelaos, koning van Sparta, bij in de strijd tegen Troje, een machtige stad in het noordwesten van het huidige Turkije. Menelaos wil zich namelijk wreken op Paris, de Trojaanse prins die zijn vrouw, de mooie Helena, uit zijn paleis heeft geroofd en meegenomen naar Troje. Om een gunstige wind te krijgen voor de schepen die vanuit de Griekse oostkust optrekken tegen Troje, krijgt hij een goddelijk bevel: hij moet zijn dochter Iphigeneia slachten. Agamemnoon laat haar onder een vals voorwendsel naar de havenstad Aulis komen en doodt haar inderdaad. Zijn vrouw Klytaimnestra beschouwt dit als een onvergeeflijke misdaad en beraamt met haar minnaar Aigisthos een plan om Agamemnoon bij thuiskomst te doden. Aigisthos op zijn beurt heeft ook een reden om Agamemnoon te vermoorden. Zijn vader, Thyestes, en Agamemnoons vader, Atreus, zijn broers die ooit in een hevig conflict om de macht over Argos verzeild raakten. Bovendien ging Thyestes vreemd met de vrouw van Atreus. Als Atreus dat ontdekt, doodt hij twee van Thyestes' zonen, oudere broers dus van Aigisthos, laat ze braden en zorgt hij ervoor dat Thyestes het vlees eet. Wanneer Thyestes daar achterkomt, braakt hij de maaltijd weer uit en spreekt hij een vloek uit over de familie van Atreus. Na deze daad is Aigisthos vastbesloten zijn vader te wreken door Atreus' zoon Agamemnoon te doden.

6.2 Deel Een - Agamemnoon

Het eerste deel van de Oresteia begint op het moment dat Agamemnoon terugkeert uit Troje. Hij komt samen met Cassandra, dochter

van koning Priamos van Troje en dus een zus van Paris, die hij als oorlogsbuit heeft meegenomen, naast tientallen andere krijgsgevangenen slavinnen.

Klytaimnestra en Aigisthos heersen over Argos. Het koor, in dit deel burgers van de stad, volgt de ontwikkelingen in het koningshuis met argwaan. Het lijkt alsof Agamemnoon een warm welkom krijgt in zijn huis, maar weldra blijkt dat Klytaimnestra en Aigisthos hun zorgvuldig uitgedacht plan daadwerkelijk ten uitvoer brengen: Agamemnoon wordt gedood, evenals Cassandra die de gave van de voorspelling had en precies wist dat deze dubbele moord voltrokken zou worden.

6.3 Deel Twee - Dodenoffer

Het tweede deel van de *Oresteia* speelt zich acht jaar later af. Orestes, zoon van Agamemnoon en Klytaimnestra, is vanuit Phokis in Noord-Griekenland, waar hij zich schuilhield, teruggekeerd naar Argos.

De god Apollo ▲ heeft hem via het **orakel** van Delphi de opdracht gegeven wraak te nemen op zijn moeder Klytaimnestra en haar minnaar Aigisthos.

Bij het graf van Agamemnoon komt Orestes' zus Elektra een **plengoffer** brengen samen met de Trojaanse slavinnen. Orestes komt ook naar die plaats en zowel hij als zijn zus raken er steeds meer van overtuigd dat hun moeder gedood dient te worden als straf voor de moord op hun vader. Het koor van slavinnen staat aan de kant van Elektra en Orestes en moedigt hen aan hun plan ten uitvoer te brengen.

Orestes meldt zich **incognito** bij het paleis en als hij oog in oog staat met zijn moeder twijfelt hij toch even of hij de moord wel door moet zetten. Uiteindelijk vermoordt hij zowel Aigisthos als Klytaimnestra. Daarna komt Orestes naar buiten met de lijken en roept hij zijn zuster Elektra. Vervolgens gebeurt er iets bijzonders: Orestes wordt min of meer krankzinnig doordat hij in zijn fantasie belaagd wordt door de Furiën of wraakgodinnen: zij achtervolgen mensen die het bloed van hun familieleden (onterecht) hebben vergoten.

6.4 Deel Drie - Oordeel

Het laatste deel van de Oresteia speelt niet lang na het tweede deel. Orestes is inmiddels gevlucht uit Argos, opgejaagd door de Furiën die nu geen inbeelding meer zijn. Zij zijn van mening dat Orestes onwettig zijn moeder heeft vermoord.

Uiteindelijk schuilt Orestes in de tempel van Apollo in Delphi. Daar spreekt de Pythia, de priesteres van de tempel, het publiek rechtstreeks toe over de aanwezigheid van Orestes en de Furiën. De schim van de dode Klytaimnestra maant de Furiën tot actie, maar de god Apollo verschijnt, spreekt Orestes moed in en verjaagt de Furiën.

Orestes vlucht naar Athene, waar hij hulp hoopt te krijgen van Apollo's zuster Athene ►, godin van de oorlogsstrategie en de wijsheid. De Furiën blijven Orestes achtervolgen en gaan ook naar Athene, waar de godin alle partijen ontvangt en besluit tot het instellen van een gerechtshof. Dat hof zal democratisch rechtspreken, wat voor die tijd, ook in Athene, nog behoorlijk ongewoon was.

De Furiën klagen Orestes aan, omdat hij de oeroude wetten heeft geschonden: een kind mag zijn moeder niet doden. Apollo verdedigt Orestes en Orestes verdedigt zichzelf, met enige hulp van Elektra: het was moedermoord, maar gepleegd in opdracht van Apollo.

Athene betreft het publiek als jury bij het oordeel en velt uiteindelijk zelf het vonnis: Orestes wordt vrijgesproken. Samen met Elektra gaat hij terug naar Argos om daar de

macht over te nemen. De Furiën keren terug naar hun aanvankelijke staat van koorleden en worden door Athene uitgenodigd de democratie te bewaken. De Pythia spreekt het slotwoord: de democratie is de rechtvaardige staatsvorm die hier vandaag gevestigd is. Dan stuurt zij het publiek naar huis:

*Op nu naar huis,
door de koelte
van de avond
door de duisternis
van de nacht,
gekalmeerd door
een hart vol licht
en gelouterd
door een reine geest.*

NAMEN IN DE ORESTEIA

- **ACHILLES** · Griekse held, aan het eind van de Trojaanse oorlog door Paris met een pijlshot in zijn hiel gedood.
- **AGAMEMNOON** · Griekse held, koning van Argos, oudere broer van Menelaos, opperbevelhebber van het Griekse leger tegen Troje.
- **AIGISTHOS** · zoon van Thyestes, minnaar van Klytaimnestra.
- **AJAX** · Griekse held, doodde zichzelf in een vlaag van waanzin aan het eind van de Trojaanse oorlog.
- **APHRODITE** · godin van de liefde en de schoonheid.
- **APOLLO** · god van de zon, geneeskunde en schone kunsten, tweelingbroer van Artemis.
- **ARGOS** · stad op de Peloponnesus, naar verluidt befaamd om zijn paardenfokkerij.
- **ARTEMIS** · godin van de jacht, bossen en wilde dieren, tweelingzus van Apollo.
- **ATHENE** · godin van de oorlogsstrategie en wijsheid; tevens stad op het Griekse vasteland.
- **ATREUS** · vader van Agamemnoon en Menelaos, broer van Thyestes, serveerde deze uit wraakzucht het vlees van diens eigen zonen.
- **AULIS** · havenstad aan de Griekse oostkust, centrum voor de cultus van Artemis.
- **DELPHI** · stad op het Griekse vasteland, waar de omphalos of navelsteen het middelpunt van de aarde aangaf en waar zich het heiligdom bevond met het orakel van Apollo.
- **ELEKTRA** · dochter van Agamemnoon en Klytaimnestra.
- **HELENA** · echtgenote van Menelaos, door Paris meegevoerd naar Troje.
- **HEPHAISTOS** · god van de smeedkunst, het vuur en de ambachtslieden.
- **HERMES** · bode van de Griekse goden en begeleider van de doden naar de onderwereld.
- **IPHIGENEIA** · dochter van Agamemnoon en Klytaimnestra.
- **KASSANDRA** · dochter van Priamos en Hekabe, helderziend, maar door niemand geloofd.
- **KLISSA** · oude voedster van Orestes.
- **KLYTAIMNESTRA** · echtgenote van Agamemnoon, minnares van Aigisthos.
- **MENELAOS** · Griekse held, koning van Sparta, jongere broer van Agamemnoon, echtgenoot van Helena.
- **ODYSSEUS** · Griekse held, bedenker van de list met het houten paard.
- **ORESTES** · zoon van Agamemnoon en Klytaimnestra.
- **PARIS** · zoon van Priamos en Hekabe, schaakte met Aphrodites hulp Helena.
- **PHOKIS** · streek op het Griekse vasteland.
- **POSEIDON** · god van de zee, van winden en aardbevingen.
- **PRIAMOS** · koning van Troje, echtgenoot van Hekabe, vader van Cassandra en Paris.

- **PYTHIA** · priesteres in de tempel van Apollo te Delphi, pleegde vanaf een gouden driepoot multi-interpretabele voorspellingen.
- **STROPHIOS** · figuur uit Phokis, door Orestes genoemd om Klytaimnestra te misleiden.
- **THYESTES** · vader van Aigisthos, kreeg door zijn broer Atreus het vlees van zijn eigen zonen geserveerd, waarna hij Atreus en zijn nakomelingen vervloekte.
- **TROJE** · stad bij de Hellespont in het noordwesten van het huidige Turkije.
- **ZEUS** · oppergod, echtgenoot van Hera.

7. TEKSTFRAGMENT DEEL EEN

Wachters hebben Klytaimnestra verteld dat er een vuursignaal gezien is waaruit blijkt dat de oorlog tegen Troje geëindigd is en dat de Grieken overwonnen hebben. Klytaimnestra op haar beurt roep het volk (koor van burgers van Argos) bijeen om het toe te spreken.

KLYTAIMNESTRA Geliefde burgers van Argos, welkom! Goed nieuws, dat is bekend, wordt stralend als de dageraad geboren. Verheug u, u allen, want vannacht ontving ik het bericht: de Grieken hebben overwonnen, Troje is gevallen.

KOORLEIDER Troje gevallen? Wat u zegt, vorstin, is moeilijk te geloven.

KOORLID1 Na al die jaren.

KOORLEIDER Zeg het opnieuw!

KLYTAIMNESTRA Dit was een nacht, geliefde burgers, gezegend boven andere nachten. Een diepe duisternis viel over Troje, voorgoed. In die eens zo fiere burcht zal de zon niet meer opgaan. De stad is in Griekse handen.

KOORLEIDER Vorstin, met permissie, hoe kreeg u die zekerheid?

KLYTAIMNESTRA Het vuur van de overwinning ging van berg tot berg tot berg en bereikte eindelijk onze stad. Wachters hebben het gezien en kwamen het mij melden.

KOORLID3 Het klinkt te mooi voor woorden.

KLYTAIMNESTRA Maar het is waar. Mijn grootste hoop is dat mijn man nog leeft. Met hem ben ik immers nog niet klaar, we hebben nog een

weg te gaan. Moge het lot hem en mij, man en vrouw, herenigen.

KOORLID2 Niets dan dank aan de goden voor deze mooie ochtend, deze grote dag.

KLYTAIMNESTRA Niets dan dank, daar zegt u een waar woord. Laten we wachten op een bevestiging van het front. Intussen gebied ik u, burgers van ons eens zo welvarende Argos, deze overwinning met zang en dans te vieren. En laat bovendien, als eerbetoon aan de goden, de altaren dampen van de koeienkadavers en druipen van het offervet.

8. TEKSTFRAGMENT DEEL TWEE

Orestes komt uit het paleis en toont de lijken van Aigisthos en Klytaimnestra. Hij roept zijn zus Elektra.

ORESTES Elektra! Kijk! Kijk naar hen, Elektra! De twee verkrachters van ons land, de rovers van ons huis.

ELEKTRA Ze zijn dood... O goden... Ze zijn ontzettend dood.

ORESTES Dood door mijn hand.

ELEKTRA Hij daar... Gisteren nog zat hij op de troon in volle trots, als heerser over Argos, zich vergenoegend in luxe en weelde. En dat terwijl...

ORESTES Aan Aigisthos hoeven we geen letter vuil te maken. Ik voltrok de wet die voor overspelige minnaars geldt. Klaar. Punt. Uit.

ELEKTRA Maar zij... maar zij dan...

ORESTES Zij die deze laagheid heeft beraamd, tegen de man die haar kinderen schonk...

ELEKTRA Iphigeneia, jou, mij...

ORESTES Zij die haar eigen dood voorzag in een voorspellende droom...

ELEKTRA Hoe moeten we haar noemen?

ORESTES Monster. Adder. Serpent.

ELEKTRA Nu in de dood verenigd met hém.

KOORLEIDER Dit was de verdiende dood voor wie nu dood zijn. Maar de pijn barst los voor hem die leeft.

ORESTES Ik weet het. Mijn vaders dood pijnigt mij, maar ook mijn moeders straf. En deze overwinning zal me voor de rest van mijn leven blijven achtervolgen.

SLAVIN1 Niemand komt ongekwetst het leven door.

SLAVIN2 Vandaag dit leed...

SLAVIN3 ... en morgen weer een nieuw.

ELEKTRA Je bent bang, Orestes, ik zie het. Iets heeft je in je hart geraakt.

ORESTES Je hebt gelijk, dat is zo. Had ik... Had ik het recht...? Ik wil verklaren, hier en nu, dat ik het recht had mijn moeder te doden. De goden haatten haar, ze had zich besmeurd met het bloed van mijn vader. De god Apollo gaf mij de kracht van de gerechtigheid. Hij heeft mij gezegd dat ik niet schuldig zou zijn als ik mijn moeder doodde. En juist als ik haar niet doodde, zou mijn straf onzegbaar verschrikkelijk zijn. Dát en niets anders... dát is het verhaal dat ik bij jullie hier in het welvarende Argos achterlaat. Ik moet vluchten nu, naar de navel van de wereld, en hopen op de bescherming van Apollo.

SLAVIN3 Spreek niet zo, Orestes. Je hebt het goede gedaan.

SLAVIN1 Je verdient onze hoogste lof.

SLAVIN2 Je hebt Argos bevrijd toen je die twee slangen met je verwoestende bijslagen doodde.

ORESTES Aaaaah! Nee, daar zijn ze, zwarte monsters, krioelende reptielen, daar komen ze!

ELEKTRA Orestes? Wat is er? Wat doe je?

SLAVIN2 Dat is inbeelding.

SLAVIN3 Je hebt overwonnen.

SLAVIN1 Overwin nu ook je angst.

ORESTES Ze vallen me aan!

ELEKTRA Wie vallen je aan? Wat bedoel je?

ORESTES De geur van verrotting beneemt me de adem. Bloed druipt uit hun zwerende ogen. Hun tanden haken in mijn vlees. Het zijn de furiehonden van mijn moeders wraak. Wég,

wég van hier! *hij rent weg, Elektra probeert hem te volgen, maar haar benen begeven het; de Koorleider helpt haar overeind*

KOORLEIDER Apollo zal hem helpen, Elektra.

ELEKTRA Apollo... zal... hem... helpen...

KOORLEIDER Apollo zal de visioenen uit zijn ogen wissen.

Orestes wordt belaagd door de Furiën. Schilderij van William Adolphe Bouguereau (1862)

9. TEKSTFRAGMENT DEEL DRIE

De godin Athene heeft een rechtbank ingesteld en geeft de Furiën, als aanklagers, het woord.

ATHENE Ik verklaar deze zitting voor geopend en richt mij tot de aanklagers. Laat iemand aan uw zijde het woord nemen en spreken.

FURIE1 Laat mij! Ik beloof u, godin: ik zal het kort houden door mij rechtstreeks te richten tot de verdachte. U daar, doodde u uw moeder, ja of nee?

ORESTES Ik heb haar gedood, dat ontken ik niet.

FURIE2 De eerste slag is voor ons!

FURIE1 Hoe doodde u haar?

ORESTES Ik dreigde met een bijl, maar stak mijn mes recht in haar trouweloze hart.

FURIE3 Hij draait er in elk geval niet omheen.

FURIE1 Wie bracht u tot deze daad? Wie zei u dit te doen?

ORESTES Apollo. Het was in opdracht van zijn orakel. Hij is hier, hij kan het zelf getuigen.

FURIE1 De god van licht en poëzie, de ziener van de toekomst, hij zette u aan tot moedermoord?

ORESTES Ja. En tot op dit moment heeft hij me niet in de steek gelaten.

FURIE3 Na het vonnis zal hij daar wel anders over denken.

FURIE2 Zo is dat.

ORESTES Ik vertrouw hem. En ook mijn dode vader zal mij bijstaan.

FURIE1 U rekt op bijstand van de doden?

FURIE3 Wat een lef! Hij, de moordenaar van zijn moeder!

ORESTES Mijn moeder droeg een dubbele schuld.

FURIE1 O? Legt u dat eens uit?

ORESTES Toen ze haar man doodde, doodde ze mijn vader.

ELEKTRA En de mijne!

FURIE2 Maar jou wordt niets gevraagd.

FURIE1 Spreek!

ELEKTRA Hij is mijn broer, mijn geliefde broer. Ik heb hem in bescherming genomen nadat mijn moeder niet alleen mijn vader had gedood, maar ook de Trojaanse slavin die deze gewelddaad reeds voorzien had, maar die door niemand werd geloofd. Ik ben Elektra en ik heb lang in angst geleefd, voordat mijn broer terug was gekeerd uit Phokis, maar ook daarna, toen hij mijn moeder en haar minnaar had gedood. Die dood was hun gerechte straf.

FURIE1 Jullie moeder betaalde met haar dood, maar jullie zijn in leven.

ELEKTRA En waarom hebben jullie háár dan niet opgejaagd toen zij nog leefde? Toen zij de man had vermoord die onze vader was?

FURIE1 De man die zij doodde was niet haar eigen vlees en bloed.

ORESTES En ben ik dat dan wel?

FURIE1 Je groeide in haar lichaam.

FURIE3 De wáánzin!

FURIE1 Wil je ontkennen dat jouw moeders bloed door je aderen vloeit?

FURIE2 Ik acht hem ertoe in staat.

ELEKTRA Grote god Apollo! Spréék! Spreek voor hem. Spreek voor mijn broer. Bewijs, smeed ik u, dat zijn daad rechtvaardig was.

ORESTES Ja, ik heb haar gedood, ja! Maar wat die daad rechtvaardigt...

ELEKTRA U, u kunt dat uitleggen, Apollo!

APOLLO Geacht gerechtshof van Athene, ik spreek hier als de god der profetieën en in mijn stem klinkt die van de oppergod. Onwaarheid spreken is mij onmogelijk. Mijn orakel geeft aan iedereen, man of vrouw, oud of jong, het woord waar Zeus zelf mee instemt. Een hogere autoriteit bestaat niet.

FURIE1 Toen u Orestes opdroeg zijn moeder te doden, toen handelde u in naam van Zeus? Is dat wat u bedoelt?

FURIE2 Laat me niet lachen.

FURIE3 Wat een vertoning.

FURIE1 Had Klytaimnestra het recht niet aan haar kant toen zij de moord op Iphigeneia wreekte? En was Orestes daarom geen respect verschuldigd aan zijn moeder?

APOLLO Agamemnoon, de man die Griekenland verdedigde tegen het ontrouwe volk van Troje, stierf een eerloze dood door de hand van een vrouw. Als iemand ooit respect verdiende, dan was hij het.

FURIE1 Een moeder verdient respect, niet om wat zij doet, maar om wie zij is: een moeder.

APOLLO Moeders zijn minder belangrijk dan u schijnt te denken. Zij is de grond waarop het zaad ontkiemt, maar het is de vader door wie het zaad wordt geplant.

ORESTEIA: VERWERKING (1) - VRAGEN

Algemeen

1. Bij het lezen van deze lesbrieff krijg je vast al een bepaald beeld van de voorstelling. Hoe zal het eruit zien? Wat zal er allemaal gebeuren? Schrijf op wat jouw ideeën en verwachtingen zijn en vergelijk die met die van een klasgenoot.

1. Toneelgroep Al Dente

2. Leg uit wat volgens jou de regisseur bedoelt met zijn motto 'Probeer het niet te zijn, probeer het te spelen'. Denk, om je gedachten te bepalen, aan het 'omgekeerde' motto dat een regisseur zou kunnen hebben: 'Probeer het niet te spelen, probeer het te zijn'.
3. In de lijst van spelers zie je nogal wat 'dubbelrollen': dus één acteur speelt twee of meer rollen. Breng dat in verband met het motto van de regisseur: hoe (on)mogelijk is het voor een speler om 'het' in een voorstelling twee keer of vaker 'te zijn'? En... 'te spelen'?

2. Theater

(zie opdracht daar)

3. De klassieke tragedie

4. In dit deel van de tekst zijn nogal wat woorden en begrippen vetgedrukt. Hieronder volgen ze nogmaals: probeer steeds een goede omschrijving te geven. Soms haal je die rechtstreeks uit de tekst, soms moet je misschien andere bronnen raadplegen:

proza - poëzie - openluchttheater - koor - eenheid van tijd - eenheid van plaats - eenheid van handeling - bodeverhalen - processie - fallussymbolen - competitie - tetralogie - trilogie - satyrspel - choreografie

5. Wat hebben volgens jou de 'drie eenheden' (tijd, plaats handeling) te maken met de eis dat een tragedie 'geloofwaardig' moest zijn.

6. Wat zou volgens jou de functie kunnen zijn van een satyrspel ná de tragedies?

4. Aischylos: leven en werk

7. Hoe kan volgens jou verklaard worden dat van de tientallen stukken van Aischylos er maar zeven bewaard zijn gebleven?

5. Athene ten tijde van Aischylos

8. "Uiteindelijk kreeg Athene een directe democratie." Leg in eigen woorden uit wat die uitspraak betekent.

6. Inhoud van de Oresteia

9. In de paragraaf over de achtergrond (6.1.) lees je dat Klytaimnestra en Aigisthos allebei een eigen reden hebben om Agamemnon te vermoorden. Wat hun redenen?
10. Ga na of belangrijke kenmerken van de klassieke tragedie ook van toepassing zijn op de drie delen van de *Oresteia*. Licht steeds (per deel) je antwoord toe.
- wie vormen in ieder deel het koor? Wat is de functie van dit koor?
 - is er eenheid van plaats (en zijn er dus bodeverhalen)?
 - is er eenheid van tijd (gebeurtenissen binnen 24 uur)?
 - is er eenheid van handeling (één centraal thema)?
11. Het eerste deel van de *Oresteia* heet *Agamemnon*. Verklaar die titel voor dat eerste deel.
12. Het tweede deel van de *Oresteia* heet bij Al Dente *Dodenoffer*. Verklaar die titel voor dat tweede deel.
13. In de samenvatting van het tweede deel staan drie vetgedrukte woorden. Geef een goede omschrijving voor:
- orakel - plengoffer - incognito*
14. Het derde deel van de *Oresteia* heet bij Al Dente *Oordeel*. Verklaar die titel.
15. In de samenvatting van het derde deel, *Oordeel*, lees je: "De Furiën keren terug naar hun aanvankelijke staat van koorleden

en worden door Athene uitgenodigd de democratie te bewaken." Hier heeft Al Dente zich veel vrijheid veroorloofd ten opzichte van de oorspronkelijke tekst. Ga eens na wat er *eigenlijk* gebeurt aan het eind van de *Oresteia* en bedenk waarom Al Dente voor een andere afloop koos.

7. Tekstfragment Deel Een

16. Bij het bericht dat de oorlog is afgelopen zegt Klytaimnestra: "*Mijn grootste hoop is dat mijn man nog leeft. Met hem ben ik immers nog niet klaar, we hebben nog een weg te gaan.*" Voor haarzelf heeft die uitspraak waarschijnlijk een andere betekenis dan voor het koor. Leg dat uit.

8. Tekstfragment Deel Twee

17. Orestes handelde in opdracht van het orakel toen hij zijn moeder vermoordde. Hij voerde dus een goddelijk bevel uit. Maar toch twijfelt hij over zijn daad. Citeer de zin(nen) waaruit zijn twijfel duidelijk blijkt.

9. Tekstfragment Deel Drie

18. Aan het eind van dit fragment zegt Apollo: "*Moeders zijn minder belangrijk dan u schijnt te denken. Zij is de grond waarop het zaad ontkiemt, maar het is de vader door wie het zaad wordt geplant.*" Een vreemde uitspraak! Maar wat precies wil hij hiermee aantonen?
19. Je kent nog niet alle argumenten (daarvoor moet je naar de voorstelling!), maar: aan wiens kant denk jij te staan bij het bepalen van een keuze vóór of tegen Orestes? Licht je keuze toe.
20. Heeft een tragedie als de *Oresteia* voor onze tijd nog een bepaalde betekenis volgens jou? Licht je antwoord toe.

ORESTEIA: VERWERKING (2) - RECENSIE

Recensie schrijven

Over de *Oresteia* van Al Dente ga je een *recensie* schrijven. Een recensie is een kritische beschouwing van een kunstuiting (concert, tentoonstelling, boek), in dit geval dus van een theatervoorstelling. Belangrijk is - vooral voor vraag 4 tot en met 7 hieronder - dat je jezelf zowel tijdens het kijken als na afloop een mening vormt over de voorstelling: *Wat vind ik er nou eigenlijk van?*

De volgende onderdelen komen in een theaterrecensie vrijwel altijd aan bod:

1. De *feiten* (titel van de voorstelling, naam van de groep, naam van de regisseur, namen van twee of meer speler(s), datum waarop de voorstelling is bijgewoond, locatie waar de voorstelling is bijgewoond)
2. De *inhoud* (waar de voorstelling in grote lijnen *over* gaat)
3. Het *thema* (waar het in de voorstelling *om* gaat)
4. De *regie* (hoe de regisseur is omgegaan met de teksten, welke keuzes hij heeft gemaakt)
5. De *vorm* of de *enscenering* (decor, kleding, belichting, muziek)
6. Het *spel*/van de acteurs (levendigheid, geloofwaardigheid, ...)
7. Een *algemeen eindoordeel* over de voorstelling

De mening die je hebt - over regie, enscenering, spel enzovoort - probeer je natuurlijk zoveel mogelijk te onderbouwen. Met andere woorden: door middel van *argumenten* geef je aan *waarom* je bepaalde dingen goed, minder goed of misschien zelfs slecht vindt.

Ga er vanuit dat je recensie geplaatst wordt in een jongerentijdschrift; je *doelgroep* wordt dus gevormd door mensen van ongeveer jouw leeftijd.

De opbouw van je recensie is aldus:

Titel ('Kop')

1. *Eerste alinea*: inleiding
Hierin: de feiten (1) en de inhoud (2)
2. *Tweede alinea*: beoordeling A
Hierin: je mening over thema (3) en regie (4)
3. *Derde alinea*: beoordeling B
Hierin: je mening over enscenering (5) en spel (6)
4. *Vierde alinea*: beoordeling C
Hierin: je eindoordeel (7)

Je recensie wordt beoordeeld op basis van de volgende criteria:

1. Heldere alinea-indeling (binnen de alinea regels volmaken; tussen de alinea's en na de titel een regel overslaan)
2. Inhoud (alle aspecten worden afdoende besproken)
3. Kwaliteit van de argumentatie
4. Correcte spelling
5. Rekening gehouden met de doelgroep

Ter inspiratie zou je eens hier kunnen kijken:

<https://www.theaterkrant.nl/recensie/>